

ЕПИТРАХИЉ ИЗ МАНАСТИРА ТИСМАНЕ

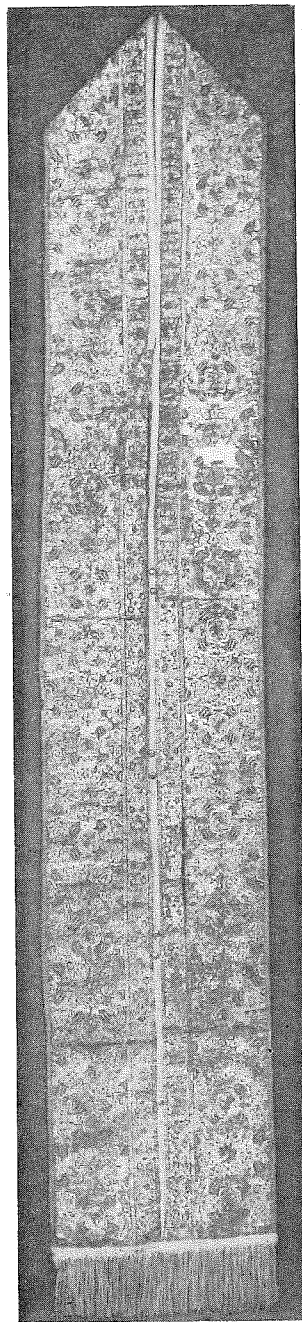
Добрила СТОЈАНОВИЋ

У манастиру Тисмани, у југозападној Румунији, чува се епитрахил високе уметничке вредности, јединствен по свом орнаменталном украсу. Дуг је 153 cm., а ширина једне поле износи 13,5 cm. (сл. 1). Цела површина епитрахила испуњена је везом. Украшавају га врло занимљиви орнаменти без религиозних представа, што је за делове црквене одеће ранијег датума изузетно. Већ на први поглед опажамо да су орнаменти по спољним ивицама епитрахила нелогично пресечени. Посматрајући целу површину епитрахила уочавамо да је састављен из делова. Ове чињенице намећу закључак да је вез као епитрахил у секундарној употреби и да је настао прекрајањем неког другог предмета.

Везено је на свили црвене боје, теракота тона, тканој у сержу. Епитрахил је постављен црвеним ланеним платном. Рађено је изванредно фином, танком позлаћеном и сребрном жицом, преко претходног веза танким окер свиленим концем, који је видљив на оштећеним површинама. Металне нити горњег веза су равно положене и прихватане ситним бод у бодовима, наизменично, цик-цак или дијагонално. Делимично је коришћен бод у виду рибље кости. За оивичавање и наглашавање појединих детаља сем бод у бода употребљен је коси и ланчани бод. Вез је површински. Делимично је оштећен, особито горњи слој веза.

По техници рада и материјалу којим је везено епитрахил је аналоган најсавршенијим везовима рађеним за потребе православне цркве на територији Византије и балканских земаља током XIV и почетком XV века. Најсроднији су му Солунска плаштаница (сада у Византијском музеју у Атини),¹ настала у XIV веку, затим епитрахил из манастира Бистрице у Румунији (сада у Уметничком музеју у Букурешту),² наруквице из манастира Крушедола (сада у Музеју Српске православне цркве у Београду),³ као и епитрахил из манастира св. Јована Богослова на Патмосу,⁴ који су рађени почетком XV века. Међу лаичким везеним предметима, сачуваним у незнатном броју, адекватну технику рада налазимо на појасу са извезеним написом „Бранко“, који се чува у Ермитажу, а набављен је у Цариграду (сл. 2). Појас се недовољно поуздано везује за Душановог севастократора Бранка, оца Вука Бранковића.⁵ По својим техничким и стилским карактеристикама појас бесумње припада XIV или најкасније почетку XV века. Све предмете које смо навели као аналогije са епитрахилем из Тисмане везује и заједничко обележје — читава им је површина извезена, што није случај са већином сачуваних везова из XIV или почетка XV столећа.

О везовима даљег Истока обавештавају нас путописци, јер нема сачуваних примерака из периода који нас интересује. По Марку Полу, који је путовао азијским континентом у XIII веку, сазнајемо да жене у Кирману израђују изврсне везове на свили у различитим бојама са представама

Сл 1. Епитрахил из манастира Тисмане
Fig. 1. Épitrachilion du monastère de Tismane

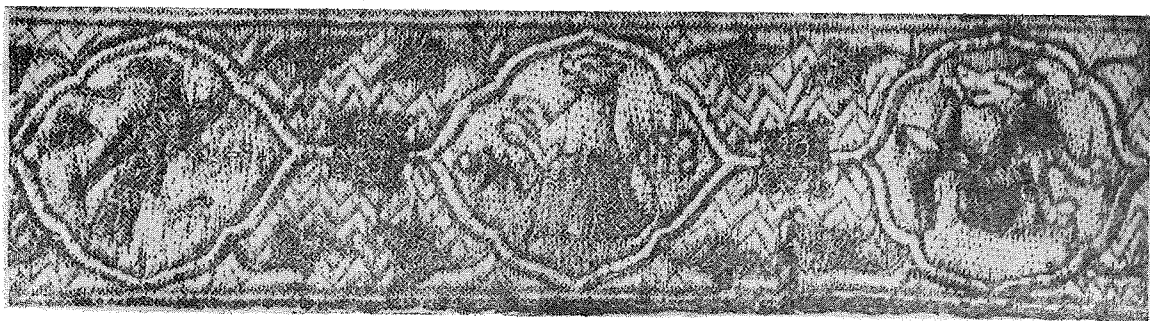
¹ G. Millet, *La broderie religieuse de style byzantin*, Paris, 1947, CXCVIII.

² P. Johnstone, *Byzantine Tradition in Church Embroidery*, London, 1967, sl. 29.

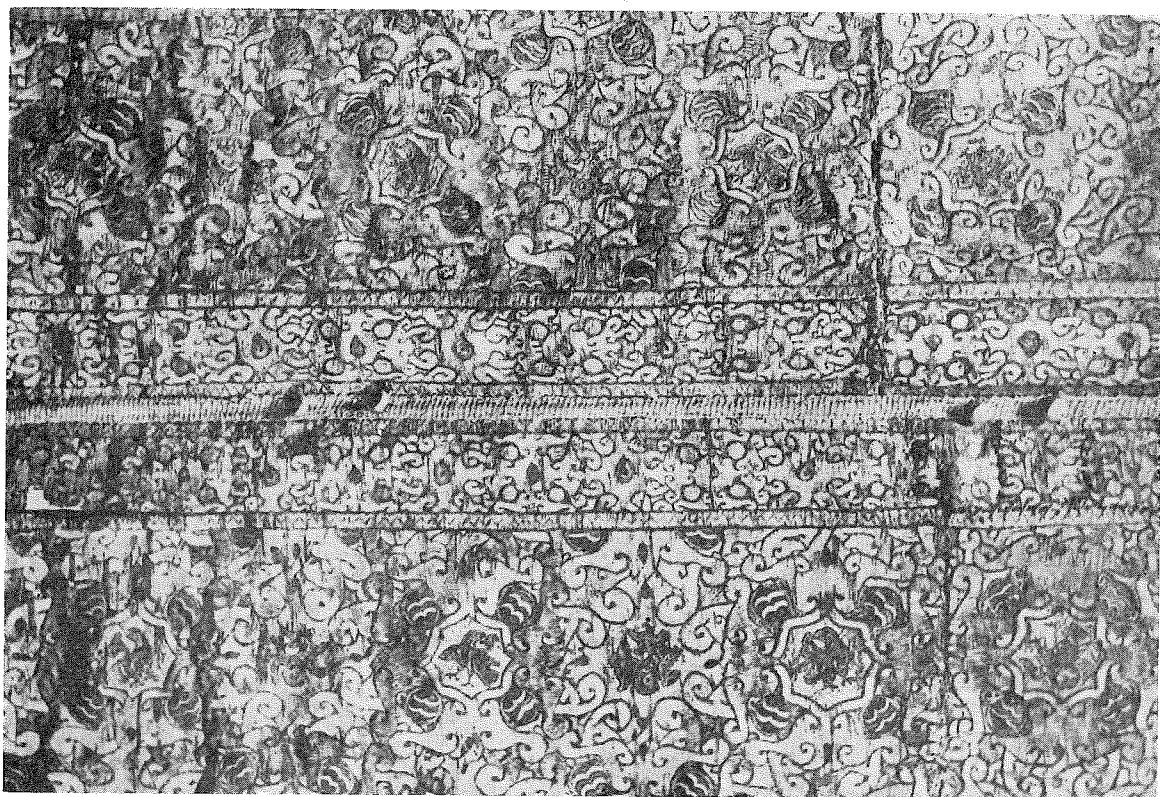
³ Л. Мирковић, *Црквени уметнички вез*, Београд, 1940, Т. XVIII, 1, 2.

⁴ P. Johnstone, н. д., 100, сл. 33, 34.

⁵ С. Новаковић, *Византијски чиновни и титуле у српским земљама XI—XV века*, Глас СКА 78, Београд, 1908, 248, 249; Л. Павловић, *Прилог проучавању српског средњовековног дворског веза, појас севастократора Бранка*, Неки споменици културе II, Смедерево, 1963, 6. Б. Радојковић, *Односи и везе старе српске белетристике и уметничких заната*, Зборник Музеја примењене уметности 9—10, Београд 1966, 7—29.

Сл. 2. Појас из Ермитажа (детал), преснимљено
 Fig. 2. Une ceinture de l'Ermitage (détail) d'après une reproduction

Сл 3. Епитрахил из Тисмане (детал)
 Fig. 3. L'épitrahilion du monastère de Tismane (détail)

животиња, птица⁶... Међутим, да је вез на Истоку негован и раније сведоче представе костима у другом материјалу, на чијим се деловима са сигурношћу диференцирају везени украси. Новија археолошка истраживања и налази у пределима Централне Азије, приликом којих су откривени и везови, сведоче о неговању ове технике и познавању неких бодова, посебно ланчаног бода. Они су примењени и на везу из Тисмане, а одржавају се до данас. Ови предмети се приписују стварању Кинеза, а датирају у векове између старе и нове ере.⁷ На сачуваним везовима мамелучког периода налазимо одговарајуће бодове, али не и материјал.

На основу система развијања орнаменталне композиције, распореда декора, начина настављања и димензија, највероватније је да је епитрахил настао од појаса (сл. 3). На бази пресека орнамената и могућности њиховог комплетирања, сматрамо да је ширину појаса представљала садашња ширина обе поле епитрахила, што доказују пресеци орнамената, а орнаментисане траке, које су сада у средњем делу епитрахила, биле су оквирни орнамент на обе стране појаса. Постоји могућност да је вез, претворен у епитрахил, првобитно био оквирни део

⁶ Brief Guide to Persian Embroideries, London, 1950, 1.

⁷ Е. Лубо — Лесниченко, Древние китайские ткани и вышивки, V в. до н. е — II в. н. е. Ленинград, 1961, 41.

неког дела средњовековне одеће која се често украшавала, особито по доњим ивицама или у централном делу, нашивеним везеним украсом. Сматрамо да је прва претпоставка реалнија. У манастиру постоји традиција, коју прихватимо са резервом — да је у Тисмани чуван појас влашког војводе Радуа, претка војводе Мирче Старог, па је епитрахиљ можда начињен од тог појаса, чиме би се његов наставак везао за XIV век.

На основу писаних извора и ликовног материјала, као и сачуваног средњовековног појаса који се налази у Ермитажу, а о коме је већ било речи, знамо да је појас био важан део средњовековне мушке и женске одеће. Појас, сем украсне намене, има и симболички карактер. Знак је витештва и достојанства. Наслеђује се са правом отуђења, што је санкционирано чак и једним чланом Душановог законика.⁸ У нашим средњовековним изворима помињу се разне врсте појасева, које се често детаљно описују. Мада су најчешће метални, налазимо и појасеве од тканина, некад и везене. У писаним изворима почев од XIII века, за појасеве се употребљава више латинских термина, од којих сваки означава одређену врсту појасева, али се јавља и неколико словенских назива на основу којих се закључује да су различитог изгледа и намене.⁹

Један од наших најстаријих писаних докумената — поклада, у којем се помиње неколико врста појасева од којих су поједини начињени од тканина, у неким случајевима украшени златом, мада се на основу формулације не види јасно да ли је тканина златоткана или су везени златом, је поклад жупана Десе и његове мајке Белославе из 1281. године. У њему се између осталих предмета помињу — *bragerium unum de seta, pantaree due una alba, pantaree due de frisis una blava et alia rubea, binda una de seta od aurum*.¹⁰ Исте термине и формулације описа срећемо у документима који су настали током XIV и XV века. Примера ради наводимо опис појаса у једном дубровачком документу из последње четврти XV века, који бележи — *singulum de seta cum auro*, и сада, као раније недовољно је јасно формулисана примена злата у његовом украсу.¹¹ Склони смо да верујемо да су у питању појасеви извезени златом. Ткани појасеви, најчешће од свиле, некад украшени везом, ношени су много током XII, XIII, XIV и XV века како на Истоку, тако и у западној Европи. Они су различитог изгледа и ношени су на више начина. Судаћи по димензијама тисманског епитрахиља и узимајући у обзир претпоставку да је првобитно коришћен као појас, закључујемо да би појас спадао у шире и дуже, какви су ношени током XIII и XIV века и на нашем терену, а карактеристични су за источњачко одевање. Вероватно је красио мушку одећу, а судаћи по уметничкој изради и раскоши материјала, сигурно је био рађен за неку личност племенитог рода.

Орнамент, гледан у целини, даје утисак арабеске. Пажљиво посматрање упућује на закључак да се орнамент развија по хоризонтали, а компонован је у појасеве неједнаке ширине. На епитрахиљу је орнаментални фриз обрнут вертикално, што је условљено обликом епитрахиља. У орнаменталном низу смењују се наизменично, сем на местима где је епитрахиљ настављен, медаљони у облику конкавних осмоугаоника са површинама компонованим у виду отворених розета које стварају вијугаве линије, а асоцирају на претходне медаљоне. У медаљонима су представе птица, а у поменутих површинама — животиња. Њихов положај указује на првобитно конципирање композиције по хоризонтали. На свакој поли епитрахиља очуван је само по један ред орнаменталног фриза, али се на обе поле епитрахиља фрагментарно виде делови другог низа, који је у односу на сачувани део компонован у наизменичном ритму. У средњем делу епитрахиља су два ужа орнаментисана појаса украшена континуираним орнаментом, стилизованим до асоцијације, који у основним контурама подсећа на главни орнаментални фриз. Са обе стране ужих орнаментисаних трака извезене су сасвим узане траке украшене цик-цак орнаментом, што је постигнуто компоновањем правца бодова.

У цртању целине, као и детаља, стваралац овог веза показује завидан уметнички ниво, мада се композиција одликује извесном непропорционалношћу у решавању детаља који се понављају. У оквирном орнаменту пртеж карактеришу нервозне, испрекидане линије и извесна расплинутост форми, што је типично за кинеско стварање, и што налазимо на предметима кинеског порекла, или насталим под њеним утицајем у току XIII и XIV века.¹²

⁸ Н. Радојчић, Душанов законик, Нови Сад, 1950, 45, 46.

⁹ На основу архивског материјала, као и на бази већ публикованих извора Б. Радојковић — Накит код Срба, Београд, 1969, даје класификацију и објашњење за поједине врсте појасева.

¹⁰ А. Соловјев, Одабрани споменици српског права од XII — до краја XV века, Београд, 1926, 61, 63.

¹¹ Податак је из исписа Б. Трухелке, D. C. од 4. V 1478, Хисторијски архив Дубровника.

¹² Одговарајући *ductus* налазимо на кинеској селадон чинији из периода Сонг, публикованој код J. Giacomoti, La Céramique, Paris, 1933, сл. 7. Примењен је на неким мамелучким везовима из XIV века из музеја Röhs у Гетеборгу у Шведској, које је публиковао С. J. Lamm, Some Mamlūk Embroideries, Ars islamica IV, Michigan, 1937, 65—79, а примењен је и на кинеском брукату с краја XIII и почетка XIV века, публикованом у Catalogue of Muhammadan Textiles of the Medieval Period, A. F. Kendrick-a, London, 1924, № 993, T. XXI. Налазимо га и у делу декора стаклене светилке за џамију рађене за Сејфудина Тукузтимура 1340. године, пуб-

Подешавањем правца бодова у извесним партијама, особито у међупросторима које стварају вијугаве линије, добијен је утисак волуминозности простора. Спретним компоновањем и одабирањем адекватних врста бодова уметник — везилац постиже пластичност тела представљених животиња, особито птица.

По орнаменталном украсу и начину компоновања вез из Тисмане представља изузетан примерак. Директне паралеле не налазимо ни са једним везеним предметом, као ни са онима рађеним у другом материјалу и техникама. Поступном стилском анализом покушаћемо да га ближе одредимо.

Основни принцип компоновања стварањем појасева неједнаке ширине, у које се смештају медаљони различитог облика, најчешће испуњени представама животиња, чести су на тканинама почев од X века. Ова концепција декора примењена је на утканим и везеним орнаментима, на тканинама углавном нађеним на египатском тлу, а ствараним у периоду Фатимида и Ејубида.¹³ На тканинама касног XIII или XIV века, произведеним за египатску династију Мамелука, али кинеске провенијенције, налазимо знатно сродније композиционе и стилске везе са епитрахилем из Тисмане. Исти тип композиције примењен је и на неким италијанским тканинама из XIV столећа.¹⁴ Ова чињеница не изненађује кад се има у виду утицај који су у то време вршили на италијанске ткачке мануфактуре текстилни производи Истока, особито Кине. Занимљиво је да систем компоновања у виду трака помиње познати путописац XIII века Марко Поло, описујући тканине из Тарса, туркестанског града, познате као *rapno tarsico*, или *rapno tartarico*.¹⁵ Исти путописац наводи да се у Баудасу (Багдаду) раде различите врсте свилених тканина и златотканих броката са фигурама животиња и птица.¹⁶ Аутентичност ових података потврђују до данас сачуване тканине. Вековима се тканине са Истока преносе на Запад, најпре из удаљене Кине, а затим из Персије и Сирије. Због ове драгоцене робе, пут којим је свила стизала из Кине, преко Персије и Сирије, називан је свиленим путем још пре инвазије Арабљана.¹⁷ Тканине које се у средњем веку доносе са Истока у Европу изазивају дивљење. Трувери и трубадури певају да их ткају или везу виле или патуљци.¹⁸ Сличне елементе налазимо и у нашој народној поезији.

Најсроднији тип осмолучних конкавних медаљона (сл. 4, 5), у које су на епитрахилу из Тисмане смештене птице, налазимо на фрагментима везених тканина које се чувају у Историјском музеју у Трнову. Нађене су у владарским гробовима у Царевцу, у старом Трнову, а датирају се у XIV век.¹⁹ И ови медаљони имају двоструку спољну линију, тако да стварају утисак траке, мада се спољна линија на сваком другом углу отвара и завршава волутом, као и на медаљонима на везу из Тисмане, где је волута тек назначена. Тип конкавних осмолучних медаљона, чије су спољне стране решене у виду траке, коришћен је на фасадној декоративној пластици на архитектонским споменицима Тимуридске Персије.²⁰ Сродан тип решавања октогона среће се и на анадолским теписима, који се датирају у рани XV век. Налазимо их на персијским теписима XVI века и на каснијим централноазијским.²¹

На медаљоне епитрахилја из Тисмане, на угловима што се не завршавају волутама, фланкирани су орнаменти који представљају варијанту типично кинеског мотива тај-ки, основног симбола космогонije и филозофије Кинеза свих религија. Фланкирање медаљона украшаваних животињама, најчешће биљним стилизацијама, често је на кинеским тканинама XIV века. Најсродније решење налазимо на једној тканини, рађеној у Венецији у XIV веку под јаким кинеским утицајем.²² Мада је на овој тканини примењена цветна стилизација, решавање

ликованој код D. C. Rice, *Islamska umetnost*, Beograd, 1968, сл. 135. Јавља се на штампаној тканини из XII века, објављеној у каталогу, *Islamic Art in Egypt 969—1517*, Cairo, 1969, сл. 44.

¹³ A. F. Kendrick, н. д. № 947, Т. VI, № 876, Т. I, № 906, Т. VI.

¹⁴ Исти, н. д. № 993, 994, Т. XXI. O. von Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Tübingen, s. a. сл. 291, 292, 293, и 344, 343.

¹⁵ A. C. Weibel, *Francisque Michel's Contributions to the Terminologie of Islamic Fabrics*, *Ars islamica II*, Michigan, 1935, 223.

¹⁶ Исто, н. д. 222.

¹⁷ R. Jacques — E. Flemming, *Encyclopedia of Textiles*, New York, 1958, XIV.

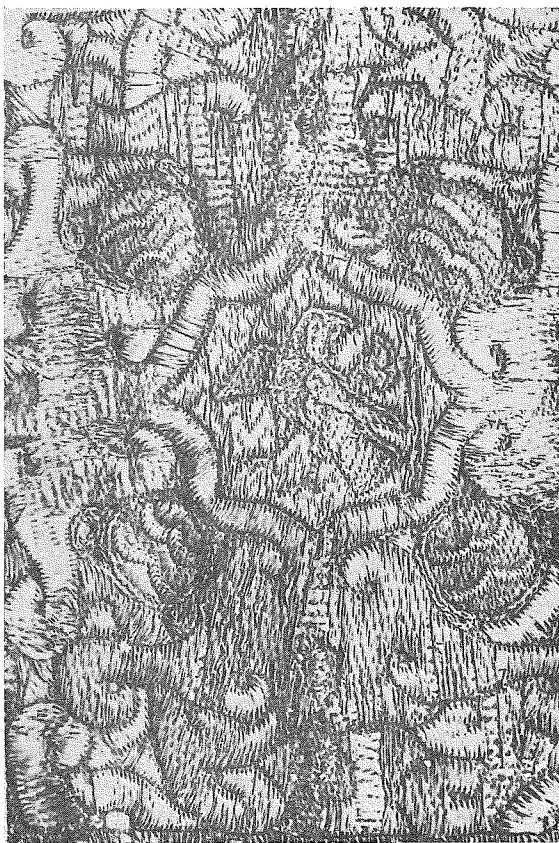
¹⁸ A. C. Weibel, н. д., 224.

¹⁹ Фрагменти су делови профане одеће. Тканина на којој је везено по текстури одговара оној из Тисмане; због насталих хемијских процеса сада је готово мрка, па се не може одредити њен првобитни тоналитет. Вез је пластичнији него на епитрахилу из Тисмане, јер су позлаћене нити којима је везено нешто грубље. Коришћени су неки од бодова који су примењени на епитрахилу и које налазимо и на црквеним везовима тога периода.

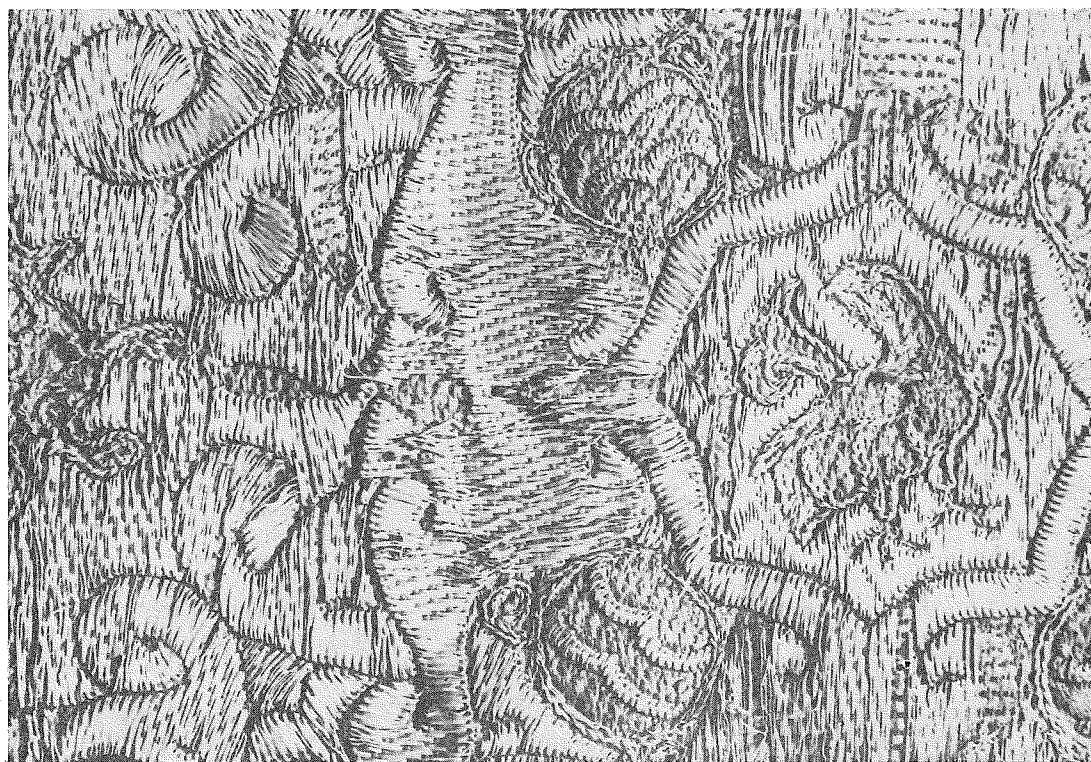
²⁰ Налазимо га на мошеји Петка Варамин из XIV века, публикованој код A. Godara, *Umetnost Irana*, Beograd, 1965, сл. 139 и на преплету маузолеја султана Уцаиу Кодабенде с почетка XIV века, Исто, сл. 137. У виду преплета налазимо га на епитрахилу Теотима монаха из манастира св. Тројице код Пљеваља и на фелону из Охрида, код G. Millet, *op. cit.* Т. XXIX; Д. Стојановић, *Уметнички вез код Срба*, Београд, 1959, сл. 22.

²¹ I. Schlosser, *The Book of Rugs Oriental and European*, New York, 1963, сл. 6, 7, 8, 35, 168, 169.

²² O. v. Falke, н. д. сл. 343.

Сл. 4 Деталъ епитрахиља из
Тисмане
Fig. 4. Détail de l'épitrachilion du
monastère de Tismane

Сл. 5. Деталъ епитрахиља из Тисмане
Fig. 5. Détail de l'épitrachilion du monastère de Tismane

цвета, вероватно лотоса, јасно показује његову генезу из тај-ки орнамента. Одговарајући начин решавања тај-ки орнамента, мада је овде примењен у виду оквирне траке, налазимо на једној тканини чија се провенијенција везује за ткачку делатност Шпаније у XIV веку.²³ Употребљен је, мада упрошћен, и као детаљ у бордури Солунске плаштанице из XIV столећа.

Даље реминисценције на стилизацију простора између медаљона тисманског епитрахилја у које су постављене животиње (сл. 6, 7) налазимо на кинеским тканинама XIV века.²⁴ Сродан начин стварања међупростора, који се украшавају животињама, компоновањем волута, примењивали су Кинези на тканинама још у првим вековима наше ере, у периоду династије Хан.²⁵ Одговарајућа решења се налазе на фрагменту клечаног ћилима из Котана (Источни Туркестан) датираним у VII—IX века.²⁶ На венецијанској тканини из прве половине XIV века отворени лотосов цвет у који се смешта животиња подсећа на наше решење.²⁷ Волуте показују волуминозност.²⁸ Неке од њих, оне које у ствари окружавају животињу, стварају затворене површине чија се једна страна увија у виду пужа, а друга се завршава животињском главом најсроднијом глави слона. Ово гротескно стилизовање животиња, среће се још у антици, примењено је на глиптици и на новцу. Магијског је карактера, јер му се приписује натприродна моћ. Доста се користи у средњем веку, како на Оријенту, тако и у уметности готике.²⁹ Представљање овако стилизованих животиња поред симбола универзума потенцира симболички и магијски карактер предмета на коме су примењени.

Представе животиња значајан су и омиљен елемент декорације старих, особито централно-азијских култура, о чему сведоче археолошки налази у разним областима азијског континента. Између осталог, налазимо их на раним тканинама и везовима, најчешће кинеског порекла.³⁰ Током наше ере прихватају га и одржавају готово сви азијски народи. Представе животиња имају одређени симболички и магијски карактер. Често се јављају у паровима, али их не ретко, још од периода хеленизма, налазимо појединачно представљене, усамљене, често постављене у оквиру разних облика, као што су представљене на везу из Тисмане. Сродан третман, мада су мирније представе животиња, омиљен је на сасанидским тканинама VI и VII века.³¹ Животиње постављене у полигоналне медаљоне, поређане у фриз, чести су елемент декорације на тканинама везаним за X—XII века,³² за период египатских династија Фатимида и Ејубида. Сроднија решења везу из Тисмане пружају тканине кинеске производње настале у XIII и XIV веку.³³ Северноиталијанске мануфактуре често користе аналогна решења у декоративном украсу скупочених тканина које производе током XIV столећа.³⁴ Представе животиња одговарајућег третмана налазимо и у другим материјалима, особито керамици и металу. На фатимидској керамици X и XI века јављају се представе птица и животиња у медаљонима у линеарном ритму, често у процесијском аранжману, са фигурама у фризу, што се тумачи утицајем Кине.³⁵ Фриз са представама животиња, мада знатно једноставније композицијски решен, украшава појас који се чува у Ермитажу, а који је овде већ поменут.

Представе животиња које украшавају епитрахилј из манастира Тисмане, у покрету су, неке чак динамичном до грча. Због непропорционалности појединих делова тела и нејасности појединих детаља, што је у приличној мери условљено техником рада као и расположивим простором незнатних димензија, тешко их је издиференцирати. У затвореним медаљонима смењују се две врсте птица, од којих једна одговара орлу или соколу, а друга је најближа фениксу. У међупросторима су представе вука или пса и драгона. Занимљиво је да су од представљених животиња две везане за живот на земљи, а две за живот у ваздуху. У врло богатој и маштовитој симболици Оријента четири животиње, које нису увек исте врсте, код појединих народа симболизују четири стране света, некад четири годишња доба, некад су

²³ R. Jacques — E. Flemming, н. д. сл. 122.

²⁴ A. F. Kendrick, н. д. № 993, Т. XXI.

²⁵ O. v. Falke, н. д. сл. 75.

²⁶ W. Grotte-Hasenbalg, *Der Orientteppich, seine Geschichte und seine Kultur*, Berlin 1922, 213, сл. 130.

²⁷ O. v. Falke, н. д. сл. 336.

²⁸ Сродни третман налазимо на венецијанској тканини из XIV века објављеној код A. Santangelo, *Tessuti d'arte italiani*, Milano 1958, Т. 24. Среће се и на старијим византијским тканинама X—XI века, код O. v. Falke, н. д., сл. 213. Сличне волуте налазимо на земљаној посуди из Раке (Месопотамија), с краја XII, почетка XIII в., код A. Lane, *Early Islamic Pottery*, London, 1947, сл. 59.

²⁹ J. Baltrušaitis, *Le Moyen âge fantastique*, Paris, 1955, 57—59, сл. 24. Стилизацију везује за мит и назива — coquille génératrice.

³⁰ O. v. Falke, н. д. сл. 75; С. И. Руденко, *Древнейшие в мире художественные ковры и ткани*, Москва, 1968, сл. 103.

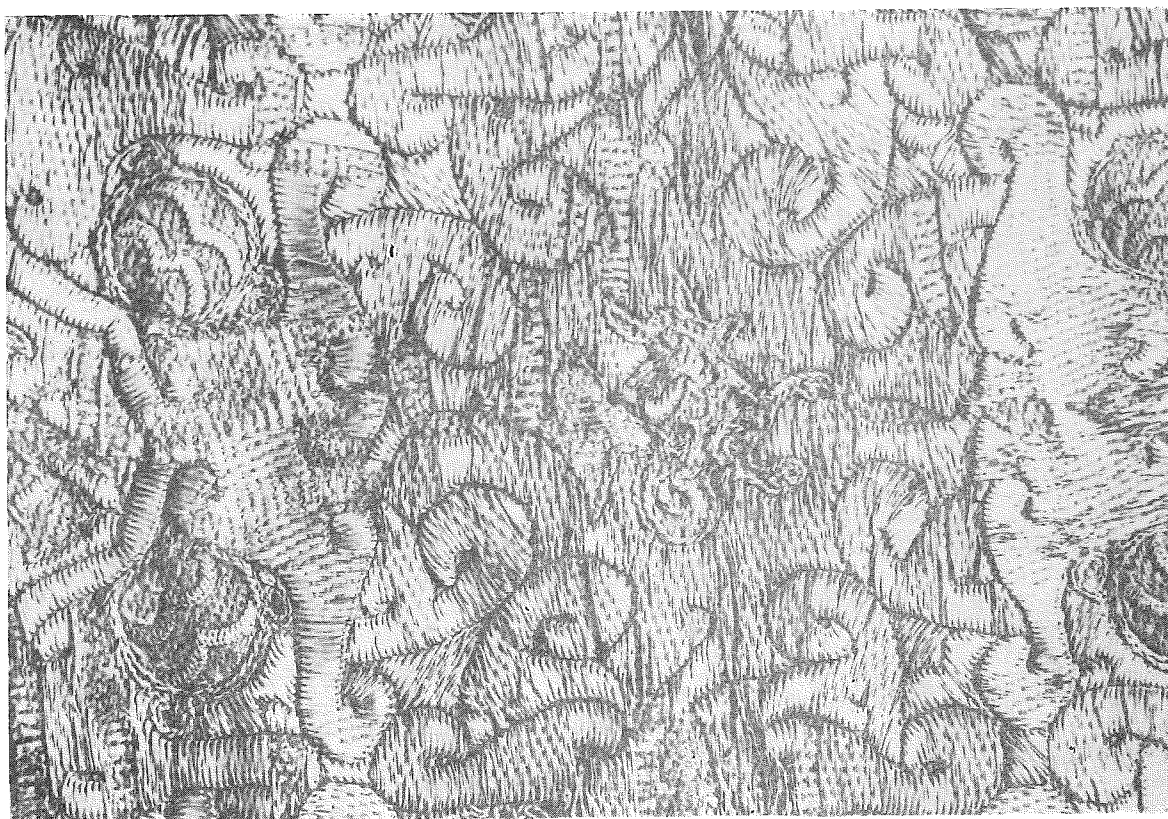
³¹ W. Grotte-Hasenbalg, н. д., сл. 114.

³² A. F. Kendrick, н. д., № 876, Т. I. № 947, Т. VI.

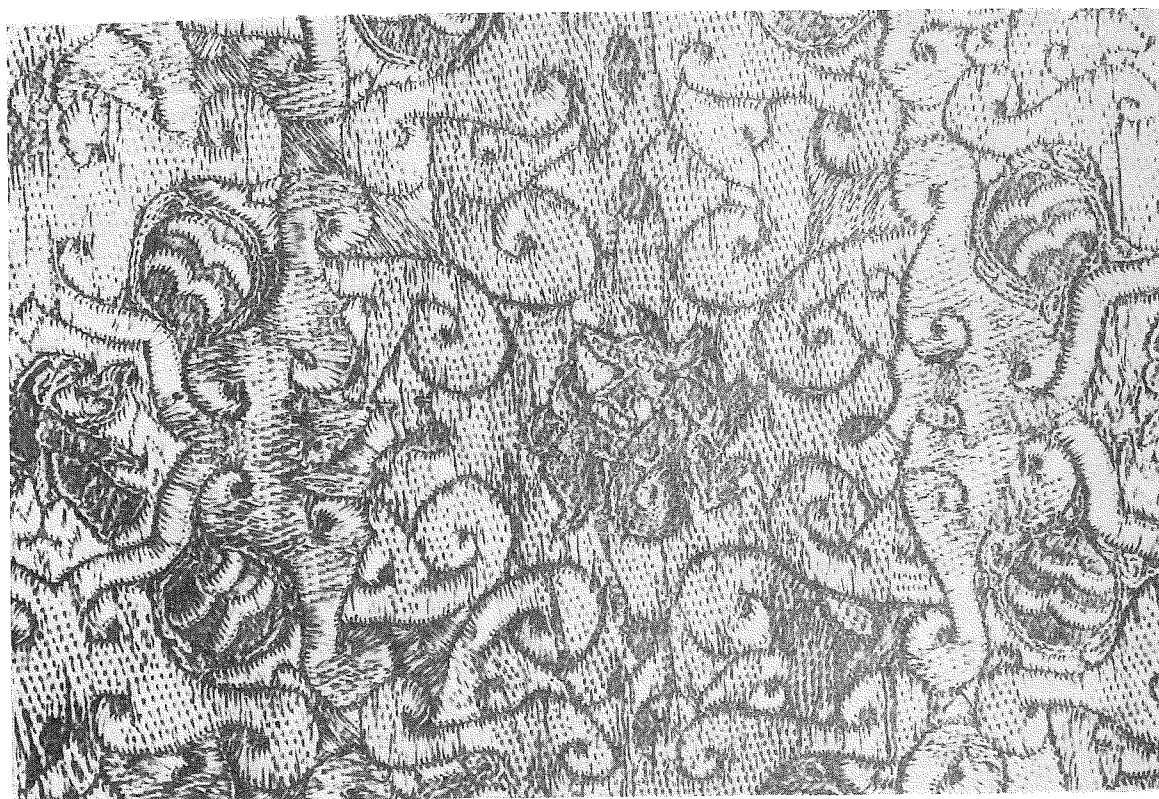
³³ Исто, № 993, Т. XXI, № 994, Т. XXII.

³⁴ O. v. Falke, сл. 344, 336; A. Santangelo, н. д., сл. 7, 9, Т. XI.

³⁵ A. Lane, н. д., 3, 7, сл. 22—25.

Сл. 6. Деталъ епитрахила из Тисмане
Fig. 6. Détail de l'épitrachilion du monastère de Tismane

Сл. 7. Деталъ епитрахила из Тисмане
Fig. 7. Détail de l'épitrachilion du monastère de Tismane

представници земље и неба, а некад сунца и месеца, тојест светлости и мрака.³⁶ Извесно је да је њихово присуство на везу из манастира Тисмане симболичког карактера. Амбијент којим су окружени, као што је већ речено, поткрепљује овај закључак.

При представљању животиња поједини делови тела су истакнути неприродним увећањем у односу на друге делове што је случај са главом пса или вука и репом драгона, или су цртежом посебно истакнути као при решавању репа и крила код обе представљене птице. Стилизација птице најближе фениксу, као и начин решавања конкавног октогона у који је смештена као да је инспирисао мајстора знатно млађег епитрахила из манастира Тисмане, који се датира у XVI век, а налази се у Уметничком музеју у Букурешту.³⁷ Конципиран је као изоловани орнамент, а украшава обе поле поменутог епитрахила.

Наглашавање покрета и истицање анатомије потенцирано је нешто пластичнијим бодовима, који прате контуре одређених детаља, а и издвајају фигуру од позадине. Овај начин стварања илузије о реалној анатомији, примењен је на везовима и апликацијама нађеним у курганима Горњег Алтаја, а неки од њих се приписују стварању Кинеза.³⁸ На сачуваним тканинама из периода династије Хан тело представљених животиња дељено је немирним линијама, што потврђује жељу за постизањем анатомије. Готово неизмењени принцип одржан је на кинеским тканинама створеним током XIII и XIV века.³⁹ Аналогије у начину остваривања жеље за истицањем анатомије, мада је то настојање блаже изражено, користи везилац већ поменутог појаса из Ермитажа, а нешто мање сродности налазимо на извезеним животињама епитрахила из 1295. године, који се чува у катедрали у Упсали.⁴⁰

Животиње живих покрета, сем на кинеским тканинама, налазимо на свили сиријске производње из VI—VII века, где чак и назначаваше анатомије следи кинески узор.⁴¹ Сродно конципиране животиње представљају се на знатно каснијим египатско-сиријским тканинама из XIV века.⁴² На тканини произведеној у јужноиталијанским ткачницама, од које је начињена одећа Рођера II, у XII веку, представљене животиње су сродних, врло живих покрета.⁴³ Динамичне животиње карактеришу и производњу северноиталијанских градова. Налазимо их на венецијанским тканинама прве половине XIV века, као и на истовременим тканинама из Луке. На једној од њих постоје аналогије са псом представљеним на епитрахилу из Тисмане.⁴⁴ Слично решење исте животиње употребљено је на свили из Шпаније, XIV—XV век.⁴⁵ На једној тканини из Венеције, датираној у XIV век, примењен је сродан начин решења репова и крила птица, као и драгона. Близак тип главе драгона јавља се на знатно старијој багдадској тканини из око 1200-те године.⁴⁶ Представа феникса (фенга), по кинеској традицији симбола среће, на изванредан начин сродна представи на епитрахилу, краси ковчег кинеског типа који се чува у Националном музеју у Токију.⁴⁷ Елементе сродности у решавању детаља у представи драгона и орла на везу из Тисмане, налазимо на појасу из Ермитажа. Аналогије у третману покрета појединих животиња јављају се на повезима књига, утиснути су у кожу. Фигуре животиња постављене у медаљоне, елемент су декорације повеза неких наших рукописа из манастира Дечана и Пећке патријаршије, насталих током XIV и почетком XV века.⁴⁸ Сродно су конципиране и блиске решењима које срећемо на предметима ствараним за египатске муслиманске династије. Доста блиску стилизацију животиња налазимо на орнаментима који красе одећу представљених велможа ктиторске композиције манастира Велућа, насталог крајем XIV века (сл. 8, 9).

Резимирајући све наведене аналогије, закључујемо да су најближе везе нађене у тканом материјалу. Епитрахил из манастира Тисмане, посматран у целини и исцрпно анализиран, својом композиционом концепцијом и избором орнаменталног украса показује најближе везе

³⁶ С. Е. Arseven, *Les arts décoratifs turcs*, Istanbul, s. a. 35; К. Otto-Dorn, *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs*, *Ars orientalis* III, Michigan 1959, 72.

³⁷ С. Nicolescu, *Broderile din Țara Românească în secolele XIV—XVIII*, *Studii asupra tezaurului restituit de URSS*, București, 1958, сл. 5.

³⁸ С. И. Руденко, н. д., сл. 30, 74.

³⁹ О. v. Falke, н. д., сл. 75, R. Jacques — E. Flemming, н. д., сл. 239.

⁴⁰ A. Geijer, *Textile Treasures of Uppsala Cathedral from Eight Centuries*, Uppsala, 1964, № 6, Т. II.

⁴¹ R. Jacques — E. Flemming, н. д., Т. на стр. 17.

⁴² О. v. Falke, н. д. сл. 314, 315, 316.

⁴³ A. Santangelo, н. д., сл. 1.

⁴⁴ Исто, сл. 7, 9. Т. XI.

⁴⁵ R. Jacques — E. Flemming, н. д., сл. 124.

⁴⁶ A. Santangelo, н. д., Т. 26а. R. Jacques — E. Flemming, н. д., Т. 37.

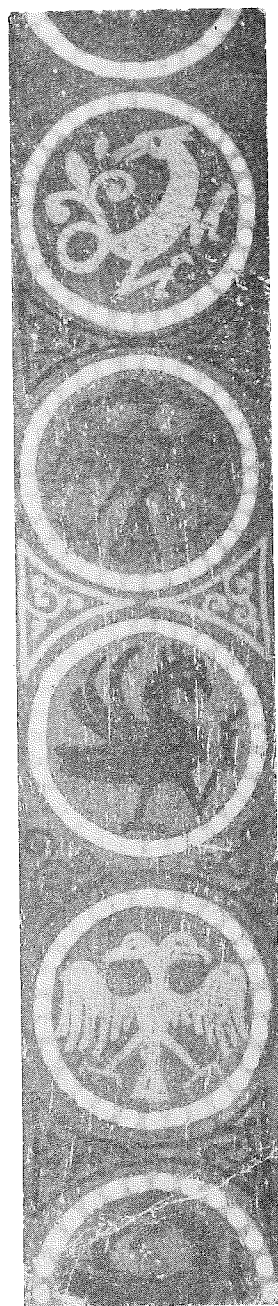
⁴⁷ A. Diuganino — A. Tamburelo, *Muzei del mondo*, Museo nazionale Tokio, Milano 1968, 91.

⁴⁸ Налазимо их на рукописима из манастира Дечана, бр. 52 и 94, и из манастира Пећке патријарш је, бр. 3, 26, 43, 45. Захваљујем З. Јанц, вишем кустосу Музеја примењене уметности, која ми је омогућила да прегледам цртеже још необјављеног материјала са терена.

Сл. 8. Орнамент са текстила, манастир Велуће
 Fig. 8. Ornement du tissu du monastère de Veluče

Сл. 9. Орнамент са текстила, манастир Велуће
 Fig. 9. Ornement du tissu du monastère de Veluče

са тканинама насталим у Кини у XIII и XIV веку. Ово не значи да се његов настанак може потпуно сигурно везати за стварање Кинеза. Постоји могућност да је створен на подручјима непосредног и доминантног утицаја кинеске уметности, најпре у областима Туркестана или у монголској Персији, пошто се зна колику је улогу у персијском уметничком стваралаштву периода Тимурида играла Кина. Мање је вероватно да је аутор овог веза у некој географски удаљеној области, користио као предложак кинеску тканину стварајући овај вез. Недостатак сродног материјала отежава његово сигурно атрибуирање. Временски се може везати за XIV век, како због свог орнаменталног украса тако и због начина рада и употребљеног материјала. Било би можда смело померити настанак овог веза у другу половину XIII века, у време непосредно после најезде Монгола и везати га евентуално за њих. Али ни та могућност није сасвим искључена. Занимљиви су резултати новијих истраживања, на основу којих сагледавамо у другачијем светлу многе чињенице које се односе на везе током XIII и XIV века између огромне монголске државе и западног света, како политичке тако уметничке и трговачке. Те везе су биле много ближе него што се раније мислило. Долазило је и до размене вредних уметничких предмета између дипломатских мисија, као и до редовне размене путем

трговине.⁴⁹ Пут је у неким случајевима водио кроз области јужне Русије, испод Каспијског мора до азијских области. Постојање овог пута и везе са Оријентом указују на могућност да је овај предмет стигао из огромног монголског царства које је доминирало и јужним руским областима. Његова присутност у манастиру подигнутом на периферији тадашње влашке државе, створеном уз помоћ њених владара, али не без интересовања и материјалне подршке српског кнеза Лазара, отвара и друге могућности његовог стицања у ризницу овог споменика. Он је тамо могао да доспе преко румунских области у којима је током XIII и XIV века одржавана жива трговина са Истоком, воденим путем преко делте Дунава и црноморских лука, о чему сведоче сачувани писани документи. У влашке области, углавном посредством ђеновљанских трговаца настањених у цариградском предграђу Перу, стизале су тада међу осталом робом, и тканине са Запада и са Оријента.⁵⁰ Најзад, није искључена ни могућност да је овај вез несумњиво азијског порекла стигао у Тисману преко наших крајева посредством оснивача манастира оца Никодима и његове сабраће. Манастир је основан између 1375 — кад је манастир Водица, који су они раније настањивали, пао под угарску власт — и 1377—78. године.⁵¹

Занимљиво је да овај значајни предмет није публикован у румунској литератури, у којој студијска обрада уметничког веза заузима видно место. Сасвим узгред је поменуто у краћој монографији манастира Тисмане. Аутор текста напомиње да се међу везовима који се чувају у ризници налазе два епитрахила који се датирају у XIV век. Наводи већ у литератури познати епитрахил, који се по легенди везује за Никодимовог ученика Антонија, и помиње други епитрахил, за који каже „да је сасвим различит од осталих комада, истиче се техником рада и оријенталним мотивима који га украшавају, па се не може јасно дефинисати у стилском погледу“.⁵² Ван сваке је сумње да је реч о везу који је постао предмет овог рада.

L'ÉPITRACHILION DU MONASTÈRE DE TISMANE

Au monastère de Tismane, dans la Roumanie du sud-ouest, se trouve un épitrachilion de grande valeur artistique, unique en son genre de décoration ornementale. Toute sa surface est couverte de broderie. Sur un fond de soie rouge sont brodés, pardessus une broderie préalable en fils de soie ocre, des motifs en fils très tenus d'argent et d'argent doré. Si nous observons attentivement l'ensemble de l'épitrachilion nous verrons qu'il est composé de morceaux et qu'il a été, selon toute apparence, taillé dans quelque autre objet, probablement quelque ceinture et que son emploi en tant qu'épitrachilion n'est que secondaire.

L'analyse détaillée de son style, basée sur la méthode des analogies, nous amène à conclure que cet épitrachilion, par la conception de sa composition et par le choix de ses motifs ornementaux montre ses relations étroites avec des tissus originaires de Chine, ou très fortement influencés par la Chine de la fin du XIIIe ou du début du XIVe siècle. Ceci ne veut pas dire que son apparition doive être directement reliée à l'activité des Chinois, mais il a certainement été exécuté dans une contrée qui se trouvait sous l'influence directe et dominante de l'art chinois. L'absence de matériaux semblables rend difficile son attribution certaine. Chronologiquement on peut le rattacher au XIVe s., tant par son décor ornemental que son exécution et les matériaux employés.

D. STOJANOVIĆ

⁴⁹ D. C. Rice, *The Seasons and the Labors of the Month in Islamic Art*, *Ars Orientalis*, 1. Michigan, 1954, 37—39.

⁵⁰ C. Nicolescu. *Istoria costumului de curte in Țările Române, secolele XIV—XVIII*, București, 1970, 287.

⁵¹ Како се види из сачуваних писаних докумената, манастир је подигнут помоћу влашког војводе Раду I., а помажу га његов син Дан I и Мирча стари. Сем села на влашкој територији манастир је поседовао и десетак села на српској територији које је добио од кнеза Лазара. Ове податке наводи R. Teodoru, *The Tismana Monastery*, Bucarest, 1966, 6, 8.

⁵² R. Teodoru, н. д., 29.

Напомена. На фотографијама епитрахила захваљујем др Корини Николеску, шефу Средњовековног одељења Уметничког музеја у Букурешту, која ми их је љубазно уступила.